

Валентина КОСТЮЧЕНКО,
викладач-методист
Університетського коледжу
Київського університету
ім. Бориса Грінченка

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – ФІЛОСОФ, ПИСЬМЕННИК, УЧИТЕЛЬ, МУЗИКАНТ, СПІВЕЦЬ

Заняття в «Літературній вітальні»

Мета: показати студентам, як формувалася особистість видатного мислителя і письменника, розкрити багатогранність його обдаровань; ознайомити з творами, що ввійшли у коло дитячого читання (вірші, байки, пісні).

Обрання: тематична книжкова виставка, портрети Г. Сковороди різних років; репродукції картин, що відтворюють різні епізоди його життя; кадри телефільму «Г. Сковорода»; написи з крилатими висловами з творів письменника; аудіозаписи віршів та пісень митця.

Епіграф: Благословенні ви, сліди,
Не зміті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошлими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.

М. Рильський

Перебіг заходу

Ведучий. Його ім'я закарбоване в історії незгасної мислі й слова – Григорій Сковорода. Із саквою за плечима та флейтою в руці пройшов він рідним краєм, а думкою вимірював простори всесвіту і правди глибину, мудрістю й чеснотами прославив свій народ.

Перед тронами владик не схиляв свого чола, не визнавав вінценосної слави царів і королів.

Тяжкі і прославлені його мандрівки з посохом та книжкою в руці. Не проміняв чеснот на достатки й чини, з трудівниками поділяв радість і скорботу, а в бідності знаходив духовні скарби, що їх не змиває бурений час.

У різні часи інтерес до Сковороди був різний. Його життєпис складали письменники, історики, філософи, а осібно від них із розрізнених переказів і легенд творила привабливий образ поета-любомудра поетична уява народу.

Від покоління до покоління, із уст в уста, із книжки в книжку переходят оповіді про Григорія Сковороду. У ньому завжди вражала і вражає подиву гідна цілісність натури і принциповість.

Ведучий. Колись кожен прибулець у селі Чорнухи на Полтавщині міг здалека пізнати хату козака Сави, бо вона позначена була розложистим гніздом лелеки. І тепер у цьому селі збереглася незаселена ділянка, яку звуть дворицем Сковороди. Тут стояла хата Сави і Палажки Сковородів – малоzemельних селян із козаків. З грудня 1722 року народився в них первісток – син Григорій.

Дитинство майбутнього письменника проходило в рідному селі серед селянських дітей, на лоні чудо-

вої природи. Часто до обійтія Сави Сковороди приходив старий кобзар, і Гриць тішився його співами та розповідями. Хотілося йому й самому помандрувати, побратавшись із піснею, невідомих світів попушкати.

Якось в одній із розмов, коли згадали про Сковороду, Лев Толстой сказав: «Багато в його світогляді є дивовижно близького мені. Я недавно ще раз його перечитав. Мені хочеться написати про нього. І я це зроблю. Його біографія, мабуть, ще краща за його твори, але які гарні й твори!»

Читець. «Гей поля, поля зелені...»

Ведучий. Дослідники відшукали архівні матеріали, що малюють нам соціальний стан його родини. У козацькому переписі Чорнуської сотні Лубенського полку за 1745 рік записано: «двор Пала геї Сковородих, син которой Григорий обретался в певчих». Батька тут уже названо не поважним ім'ям Сава, а зневажливим Савка, що вказує на належність родини до незаможних козаків.

Козацький стан усе ж давав особисту волю і формував у майбутнього філософа психологію вільної людини.

Питанням честі вважали козаки освіту для своїх дітей. Ця традиція та виняткові здібності малого Гриця до навчання спонукали батьків віддати сина в науку до дяка – до Чорнуської церковнопарафіяльної школи.

Ведучий. 1738 року здійснилася його мрія про мандри. Вислухав Гриць поради й напучування батька, його розповіді про діда, рідну землю й вирушив до Києва. Новий, ще не знаний світ постав перед його очима, коли він вступив до Києво-Могилянської академії. Навчався дуже добре: перевершив своїх однолітків тямущістю, наполегливістю та похвалами вчителів. А в 1742 році сталося неподільне: в академію прибув камергер цариці Єлизавети Петрівни, щоб відібрати для царської капели найкращих співаків з академічного хору. До вибраних потрапив і Григорій Сковорода. Він тужив за рідним краєм, життя двору викликало в нього гнів і відразу, пізніше він згадував його з осудом та зневагою. Через два роки він приїздить до Києва з хором імператриці. Тоді ж залишає хор і продовжує навчання в академії, яку закінчив аж у 1753 році.

Ведучий. Сковорода знав кілька європейських мов. У складі Токайської комісії підполковника Вишневського він виїздить за кордон. Опинившись у Європі, уявся вивчати її: «Старався знайомитися найперше з людьми, вченістю і знаннями добре відомими тоді». Мандрував по Німеччині, Словаччині, Польщі, Австрії, Північній Італії. Слухав лекцій зна-

менитих німецьких професорів, опановував різні філософські системи, порівнював тамтешнє життя з життям в Україні. Через два з половиною роки ностальгія привела його у затінок рідних верб.

Ведуча. Сковороді йшов тоді 31-й рік. Це вже була людина зі сформованими переконаннями і великим запасом знань, проте без найменших засобів до життя.

Батьки давно перебралися на цвинтар, так і не дочекавшись свого вченого сина, а єдиний брат подався кудись у пошуках кращої долі, і сліди його назавжди загубилися.

Як жити? Далекі мандри не привели в землю обітовану. Не зустрілося йому ні країни, в якій усі були б щасливі, ні теорії філософської, яка відповідала б на всі «чому» і «як».

Єдине багатство, яке він приніс додому, – знання, що змусили говорити про нього, як про одного з найосвіченіших людей не тільки України, а й усієї Російської імперії, як про нового Сократа, українського Ломоносова.

Читець. Якось завітав Сковорода до багатої господині на бесіду. Хазяї були люди чесні, привітні, поважали характер і вдачу філософа. Сковорода теж ставився до них прихильно. Зав'язалася невимушена розмова.

Зайшлося про щастя людське – де воно хорониться, як його здобути? З цієї нагоди розказав Сковорода баєчку про необачних діда й бабу, які затягли звести собі нову хату. Скільки там того діла – узяли й побудували! Все як годиться – і стіни, і двері, і піч у хаті, димар над стріховою. Почали жити.

Інсценізація.

- Рятуй душу, – вдарила в полі баба, – а чого ж це в хаті темно?
- Я сам дивуюсь.
- Що за морока?
- Що за напасть така?

На ту біду нагодився бувалій мандрівник. Дід з бабою до нього:

- Зарадь, чоловіче добрий, нашому нещастю!
- Лихо й справді велике, але ви не сумуйте, бо ѹ щастя недалеко – у ваших руках! Беріть сокири, прорубайте у стінах вікна, і в хаті буде видно!
- А ѹ справді! – радісно ойкнули старі. – А ми й забули, бач!

І згадалося Григорієві, як малим запитував у ма- мі: «Що таке щастя?»

- Доля, – відповідала вона.
- А що таке доля?
- То такий цвіт, що може рано осипатися й забу- тися. А може розквітнути і пломеніти десятиліття, а то й віки...

Ведучий. 1753 року Сковорода повернувся на батьківщину і влаштувався на посаду викладача пітчики в Переяславському колегіумі. Його методи викладання не сподобались єпископу, і він звільнив Сковороду з роботи. Наступні шість

років Сковорода працював у селі Коврай на Переяславщині домашнім учителем сина поміщиця Томари. З 1759 року він викладає синтаксис, грецьку мову та основи доброчинності в Харківському колегіумі.

Ведучий. Учитель він був незвичайний: писав вірші й байки, цікавився математикою й географією, навчав своїх учнів етичних норм, яких сам завжди додержував. У цей час він написав підручник з доброчинності, що, по суті, був його першим філософським твором, який утверджував думку, що ледарство – найбільша людська вада.

Перегляд уривків із телефільму «Г. Сковорода».

Читець. «Гей ти, пташико жовтобоко...»

Ведучий. Проте погляди й переконання Сковороди йшли відріз із офіційними настановами. Не мирився він із догматичними канонами й закостенілими методами навчання, тому змушений був назавжди залишити викладацьку діяльність. Запрошували його і в чернецтво, обіцяли високий сан у Києво-Печерській лаврі, але духовна кар'єра не приваблювала Сковороду.

Читець.

І виламавши палицю із тину,
Він темними байраками пішов
Кріпацьким дітям викладати латину,
Бентежити думками рабську кров.

Д. Павличко

Ведучий. З 1769 року Сковорода став мандрівним педагогом-просвітником. Він навчає простих людей, пише вірші, байки, притчі. Його всюди любили й шанували: «Особливо мешканці тих слобід та хуторів, де він найчастіше бував і найдовше заструмувався, любили його як рідного. Він віддавав їм все, що мав: не золото та срібло, а добрі поради, научення, дружні докори за незгоду, неправду, нетвердість, нечутливість... утішався, що труд мандрівного життя не був зовсім безплідним».

Звучить пісня «Всякому місту звичай і права».

Ведучий. Багато пригод траплялось у житті Сковороди. І завжди він був порадником, захисником бідних, безправних селян, виявляв любов до близького, сміливість, чесність і велику мудрість.

Інсценізація.

Як Сковорода допоміг повернутися жінкам додому

Автор. Мандрував Григорій Сковорода шляхом Сагайдачного, зустрічався з людьми, розмовляв. Якось він побачив багаття, а біля нього гріліся три жінки. Померзли, туляться одна до одної, сумні, задумливі.

Сковорода. Добрий день, добродійки.

Жінки. Доброго Вам здоров'я.

Сковорода. Можна біля вогню погрітися?

Жінки. Сідайте, грійтесь, якщо добрий чоловік.

Сковорода. Чого ж ви тут сидите так далеко від дому?

Жінки. Та біда наша та лихо.

Сковорода. І так видно, що біда, а не добро, розкажіть і вам буде легше.

1-ша жінка. Тяжка доля випала мені. Чоловік зневажає, лається та ще й б'є ні за що. Не повернуся більше до нього.

2-га жінка. Скупе на радощі моє життя. Чоловік дуже лагідний, а сусідка, як відьма, і мені перепадає від неї кожного дня. То лайка, то бійка за курей, за поросят, щоб вони їх повиздиали. Як терпіти таку злу сусідку і такого чоловіка, який не захищає свою жінку, то краще десь сконати. Не повернуся я до свого обійстя, хай його вогонь візьме та спалить разом і відьму-сусідку.

3-тя жінка. Бідолашні мої сестриці. А я кинула свою хату від печалі по чоловікові. Деся загинув у козацькому поході. Всі стежки і доріжки скропила слізми. Коли б він був живий, то я б рада зносити і побої, і лайку. Від кожного його стусана мені б не боліло, а лише тішилось серце, бо то б'є рідна рука чоловіка, і сусідок скликала б та гостила, щоб радіти разом. Самотність жene в дорогу.

Автор. Жінки в нічній прохолоді тулилися одна до одної, як рідні, щоб зігрітися, слухали розповіді доброго мандрівника, який не давав згаснути ватрі.

Сковорода. Давайте я вас трохи розвеселю. (Співає.)

Звучить пісня «Полтавський соцький».

Автор. А коли небо зайнялося рожевою смugoю на сході, він звернувся до жінок.

Сковорода. У кожної з вас є багато горя й печалі. Але є у вас і багато добра. Зумійте передати частину добра іншим – і всім буде легше і краще. Адже сказано: «Люби близького, як самого себе, пізнай самого себе». Тож ідіть додому, до своєї господи, до своєї родини, і по дорозі обдумайте все, що я вам сказав, і побачите, що життя ваше зміниться на краще. Бувайте здорові й пам'ятайте мої слова.

1-ша жінка. А як вас величати, чоловіче добрий?

Сковорода. Григорій Сковорода.

2-га жінка. Дякуємо вам за пораду.

3-тя жінка. Дай вам Боже здоров'я на довгій літі.

Автор. До побачення. (Сковорода йде в один бік, а жінки в другий.)

Одруження Сковороди

Автор. Там, де бував дивний мандрівник, складалися перекази і легенди, що висвітлюють перлини кришталевої душі. Його сліди «не зміті вічності дощами», бо в легендах народ увічнює улюблених героїв. Цю історію розповів очевидець, старий відставаний майор, який жив на річці Можі. Сковорода під час мандрів зупинився в нього. Господар поважав його за душевність, майстерну гру на флейті, кобзі. Захотів майор, щоб його дочка одружилася зі Сковородою. Дівчина поважала гостя і не могла перечити батькові, хоч сама давно любила сільського хлопця-бідняка, за якого батько не хотів віддавати її. Відбулися заручини. Сковорода все бачив: і смуток в очах дівчини, і того парубка, який був сам не свій. Ось ідуть молоді до церкви вінчатися. Помітив Сковорода серед натовпу і того обранця. Коли священик обернувся до столу, проказуючи молитву, Сковорода вийшов, уявив за руку юнака, перев'язав йому хустиною рукав, квітку припасував на груди і поставив на своє місце. Побачивши це, молода зворушливо зітхнула. Священик повінчав молодих. Вони були щасливі. А Сковорода заспокоїв батька. Люди дивувалися з такої поведінки Сковороди, хвалили його за сміливість і добре серце.

Читель. На весіллі Сковорода був гостем, сидів поруч щасливої пари. Батько благословив молодих. Не раз бував потім Сковорода в цьому домі, приймали тут його як найдорожчого гостя.

Звучить народна пісня «Один місяць сходить, а другий заходить».

Ведучий. Останні десятиріччя життя Григорія Сковороди – це роки його слави. У 1794 році він пішки пройшов триста верстов аж до Орловщини, де жив його учень і приятель Михайло Ковалінський, передав йому рукопис своїх творів і поспішив назад, в Україну. Зупинився в селі Пан-Іванівці у знайомого поміщика Ковалівського, де й помер 9 листопада 1794 року. Поховали його під липою, а через 20 років останки перенесли до усипальниці Ковалівських. На могилу поклали надгробний камінь і зробили напис, як заповів Григорій Савич: «Світ ловив мене, але не спіймав».

Так, світ не спіймав великого любомудра, а ось йому вдалося пізнати премудроші світу, піднятися до верховіт людського розуму і духу.

Звучать українські народні мелодії.

Література

- Білецький Д. Дитяча література: Посібник для студентів педагогічних інститутів і педучилиш / Д. Білецький, Ф. Гурвич та ін. – К.: Рад. школа, 1987.
- Сковорода Г. Вірші, пісні, діалоги, трактати, притчі, листи / Г. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1983.
- Сковорода Г. Розмова про істинне щастя / Г. Сковорода. – Х.: Прапор, 2002.
- Сковорода Г. Сад Божественных П'єсней / Г. Сковорода. – К.: Дніпро, 1988.
- Сковорода Г. Сад пісень / Г. Сковорода. – К.: Веселка, 1988.
- Стадниченко В. Фотокнига. Наш первозум. Г. Сковорода на портреті і в житті / В. Стадниченко, М. Шудря. – К.: Спалах, 2004.
- Українська дитяча література: Хрестоматія критичних матеріалів / Упоряд. Гурвич Ф. – К.: Вища школа, 1969.